

Да пытання аб колькасці вёсак, спаленых нацыстамі ў перыяд акупацыі Барысаўскага краю

Старанная праца супрацоўнікаў дзяржаўных устаноў і арганізацый дазволіла ўдакладніць і істотна дапоўніць колькасць дадзеных пра населеныя пункты, якія былі спалены нацыстамі ў перыяд акупацыі Барысаўшчыны. Лічба страшная: 130 цалкам або часткова знішчаных сёлаў і вёсак нярэдка разам з жыхарамі.

Абноўлены спіс (у распарадкаванні бібліятэкі ён маецца) стаў звынікам комплекснага вывучэння дакументальных крыніц, якія захоўваюцца ў фондах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Цэнтральнага архіва КДБ, Дзяржаўнага архіва Менскай вобласці, Занальнага дзяржаўнага архіва ў г. Барысаве. Акрамя архіваў, дадаткова былі выкарыстаны матэрыялы гісторыка-дакументальнай хронікі горада Барысаве і Барысаўскага раёна кнігі “Памяць” (1997). Аднак у выданнях краязнаўчай тэматыкі і не толькі сустракаецца розная колькасць спаленых вёсак.

Кароткая перагледжанае пытаньня. Злачынствы, якія здзейснены нямецка-фашысцкімі захопнікамі і іх памагатымі на беларускай зямлі, скрупулёзна фіксаваліся яшчэ ў перыяд вайны. Дастаткова азнаёміцца з актамі і звесткамі партызанскіх фарміраванняў, справаздачамі падполля аб злачынствах нямецка-фашысцкіх захопнікаў, пратаколамі допытаў сведак і відавочнікаў. Шэраг дакументаў выстаўлены ў адкрытым доступе на інтэрнэт-рэсурсы, пра якія расповед пойдзе ніжэй.

Прайшло два дзесяцігоддзі пасля вайны, перш чым гэтая тэма атрымала шырокую агуласку. Малая частка з велізарнага масіва дакументальных сведчанняў упершыню была апублікаваная ў зборніку “Злачынствы нямецка-фашысцкіх акупантаў у Беларусі. 1941-1944”, які быў выдадзены ў 1963 і 1965 г.г. А ў год 25-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў трагедыя знішчаных сёлаў і вёсак прагучала на ўвесь свет пасля ўрачыстага адкрыцця ў ліпені 1969 г. мемарыяльнага комплексу “Хатынь”. У далейшым дадзеныя ўдакладняліся і сістэматызаваліся. Да 40-годдзя вызвалення Беларусі абагульненыя звесткі былі апублікаваны ў друку. У першую чаргу, назавем кнігу “Нацысцкая палітыка генацыду і “выпаленай зямлі” ў Беларусі (1941-1944)” 1984 года выдання. У ёй прыведзены спісы населеных пунктаў, знішчаных разам з жыхарамі і не адноўленых пасля вайны, знішчаных разам з жыхарамі і адноўленых пасля вай-

ны, знішчаных часткова з жыхарамі і не адноўленых п а с л я в а й н ы, знішчаных часткова з жыхарамі і адноўленых пасля вайны. Паказана адміністрацыйная прыналежнасць населеных пунктаў да раёнаў і абласцей Б С С Р, колькасць двароў і насельніцтва да в а й н ы, колькасць знішчаных двароў і насельніцтва, а таксама месяц/год трагедыі. Менавіта на аснове гэтых дадзеных быў складзены спіс спаленых сельскіх пасяленняў Барысаўшчыны, які потым увайшоў у кнігу “Памяць”. Першае розначытанне выяўляецца ўжо на яе старонках. У матэрыяле пад загалоўкам “Гарэлі ў агні вёскі” паведамляецца пра 76 населеных пунктаў, якія былі спалены. Далей прыведзены алфавітны спіс вёсак, дзе ўжо... 82 сельскія пасялення.

Пагартаем іншыя выданні. На старонках даведніка “Барысаўскі краязнаўчы музей” (Менск, 1991) знаходзім: “Лёс Хатыні напатак 75 вёсак раёна”. Аднак у кнізе “Друцкі і Барысаў: да юбілеяў старажытных гарадоў” (Менск, 2002) пры асвятленні абарончых баёў і акупацыі Барысаўскага раёна прыведзены такія звесткі: “Акупанты спалілі 96 вёсак, у якіх згарэла 2909 двароў. Вёску Сялец палілі 4 разы, Осава – 3 разы. Спаленыя разам з усімі жыхарамі вёскі Іканы (530 чалавек), Люцецкі (134 чалавек), Разліцце (200 чалавек)”. Дарэчы, практычна аналагічныя звесткі ўтрымліваюцца ў выданні “Памяць Беларусі: Рэспубліканская кніга” (Менск, 2005), якое завяршыла серыю гісторыка-дакументальных хронік “Памяць”. Параўнаем: “Акупанты спалілі ў раёне 98 вёсак (2909 двароў), з іх 67 поўнасцю. Вёску Ся-

лец палілі 4 разы, Восава – 3 разы. Разам з усімі жыхарамі былі спаленыя вёскі Іканы (550 чалавек), Люцецкі (134), Разліцце (200). Вёскі Баравуха 2-я, Восава, Глінішча, Гнюта, Задні Мост, Люпецкі, Пратасаўка, Робск, Сутокі, Тарасава і Чырвоная Старына пасля вайны не адраділіся”.

Паміж тым аднайменнае даведкавае выданне – кніга “Памяць Беларусі: Рэспубліканская кніга” (Менск, 1995), каротка асвятляючы падзеі вайны на тэрыторыі Барысаўскага раёна, паведамляе пра 84 спаленыя вёскі, з якіх 11 не адраділіся. Тая ж лічба агучаная ў кнізе-альбоме “Барысаўскі раён: гісторыя працягваецца...” (Менск, 2015) і кнізе-альбоме “Барысаўскі край: гісторыя і сучаснасць” (Менск, 2021). Тым часам у буклеце “Барысаўскія Хатыні” (2021) гаворыцца пра 82 вёскі барысаўскай зямлі, якія раздзялілі лёс Хатыні. Як відаць, лічба спаленых вёсак Барысаўшчыны не была велічынёй пастаяннай і вар’явалася ў межах ад 75 да 98. У чым прычына такой разбежкі? У пошуку адказу рэкамендуем звярнуцца да электроннай базы дадзеных “Беларускія вёскі, спаленыя ў гады Вялікай Айчыннай вайны”, якія размешчаны на афіцыйным сайце Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (<http://db.narb.by>). Рэсурсы, распрацаваны пры ўдзеле Дэпартаменту па архівах і справаходстве Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, а таксама Беларускага фонду міру пры падтрымцы Расійскага фонду садзейнічання актуальным гістарычным даследаванням “Гістарычная памяць”, створаны да 70-годдзя Хатынскай трагедыі (1943). База, якая ўтрымлівае звесткі пра 9097 вёсак, складаецца з інфармацыйнай і ілюстрацыйнай частак. Інфармацыйная частка ўтрымлівае наступныя раздзелы: назва населенага пункта, сучасная адміністрацыйная падпарадкаванасць (вобласць, раён), ваенная саветкая адміністрацыйная падпарадкаванасць (вобласць, раён), колькасць напярэдадні вайны двароў і насельніцтва, колькасць знішчаных двароў і насельніцтва, дата знішчэння, пасляваенны лёс вёскі (адноўленая або не). Архіважны пункт – спасылкі на

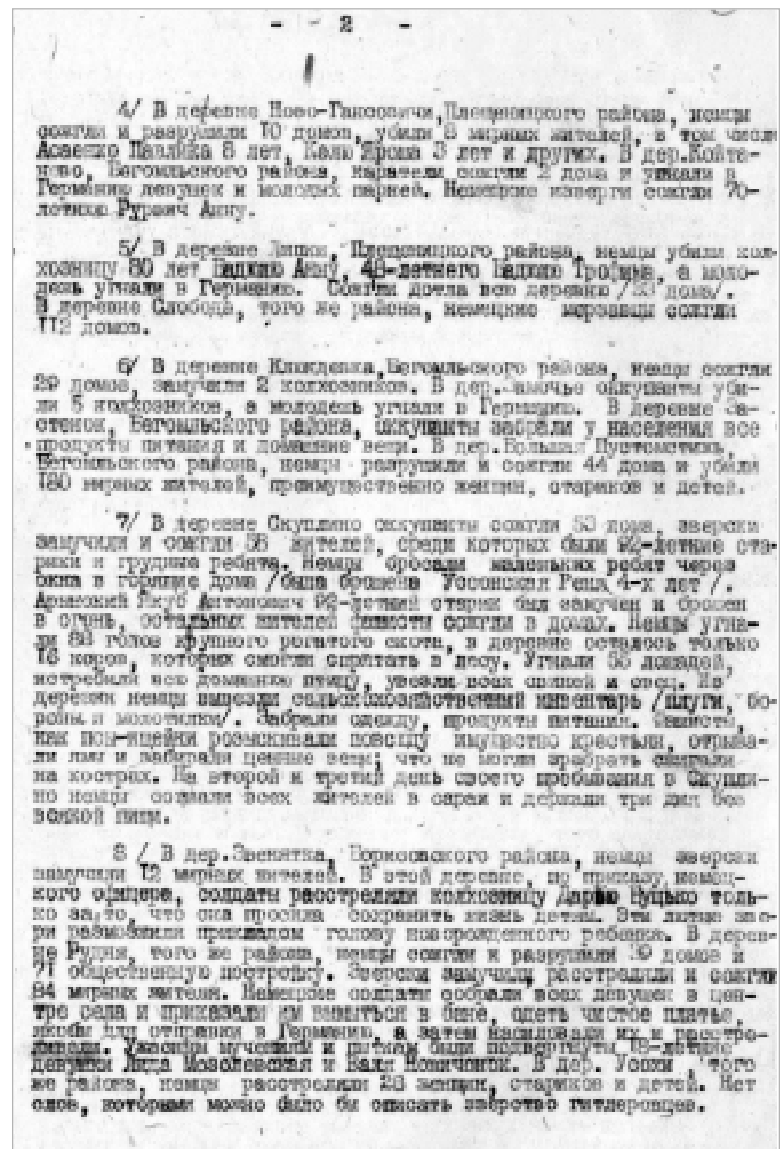
Даведка

Нямецка-фашысцкія захопнікі рэгулярна праводзілі карныя аперацыі з мэтай прыгнечвання народнага супраціву, заняволена жыхароў акупаванай тэрыторыі, разграблення маёмасці. Пры правядзенні карных аперацый на Беларусі (больш 140) было знішчана каля 5,5 тыс. населеных пунктаў, у тым ліку 630 разам з жыхарамі.

Пэралік карных аперацый супраць партызанскіх злучэнняў і мірнага насельніцтва, праведзеныя, у прыватнасці, на тэрыторыі Барысаўскага раёна:

1. “Прыпяцкія балоты” – катрычкі 1941 г.;
2. “№8” – чэрвень-ліпень 1942 г.;
3. “№9” – ліпень-жнівень 1942 г.;
4. “Карл” – лістапад 1942 г.;
5. “Вясна” – сакавік 1943 г.;
6. “Вясна-Поўдзень”, “Вясна-Поўнач” – красавік 1943 г.;
7. “Котбус” – травень-чэрвень 1943 г.;
8. “Баклан” – красавік-травень 1944 г.

рысаўшчыны не была велічынёй пастаяннай і вар’явалася ў межах ад 75 да 98. У чым прычына такой разбежкі? У пошуку адказу рэкамендуем звярнуцца да электроннай базы дадзеных “Беларускія вёскі, спаленыя ў гады Вялікай Айчыннай вайны”, якія размешчаны на афіцыйным сайце Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (<http://db.narb.by>). Рэсурсы, распрацаваны пры ўдзеле Дэпартаменту па архівах і справаходстве Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, а таксама Беларускага фонду міру пры падтрымцы Расійскага фонду садзейнічання актуальным гістарычным даследаванням “Гістарычная памяць”, створаны да 70-годдзя Хатынскай трагедыі (1943). База, якая ўтрымлівае звесткі пра 9097 вёсак, складаецца з інфармацыйнай і ілюстрацыйнай частак. Інфармацыйная частка ўтрымлівае наступныя раздзелы: назва населенага пункта, сучасная адміністрацыйная падпарадкаванасць (вобласць, раён), ваенная саветкая адміністрацыйная падпарадкаванасць (вобласць, раён), колькасць напярэдадні вайны двароў і насельніцтва, колькасць знішчаных двароў і насельніцтва, дата знішчэння, пасляваенны лёс вёскі (адноўленая або не). Архіважны пункт – спасылкі на

Фрагмент акта аб зверствах акупантаў з 20 траўня па 20 чэрвеня 1943 г., складзенага камандаваннем партызанскай брыгады Дзядзькі Коля.

крыніцы (архіўныя дакументы, літаратура і інш.).

Паказаўшы ў пошукавіку “Барысаўскі раён”, атрымаем звесткі пра... 70 населеных пунктаў. А дзе ж астатнія? Справа ў тым, што ў падліку ўлічаны пасяленні раёна ў яго даваенных межах. Гэта значыць, калі частка паўночна-ўсходніх земляў сучаснай Барысаўшчыны па адміністрацыйна-тэрытарыяльным дзяленні належала сумежным раёнам, у першую чаргу Бягомальскаму і Халопеніцкаму (чытайце лютаўскі нумар “Гомана”). Для выгоды карыстальнікаў рэсурсы былыя раёны ў базе таксама маюцца. Прагледзеўшы спісы спаленых вёсак, скасаваных у 1960 г. раёнаў, дадатковы выяўляем 56 населеных пунктаў (Бягомальскі – 29, Халопецкі – 27), якія, як указана ў заўвагах, знаходзяцца ў складзе сучаснага Барысаўскага раёна. Разам, паводле электроннай базы дадзеных “Беларускія вёскі, спаленыя ў гады Вялікай Айчыннай вайны”, колькасць знішчаных сельскіх пасяленняў

краю роўна 126 (70+56) і ледзь-ледзь не дацягае да 130. Розніца невялікая, але варта ўлічваць, што ў першым выпадку падлік выконваў аўтар публікацыі, а ў другім – адмыслоўцы-архівісты.

Трошку пра цяжкасці ідэнтыфікацыі сельскіх пасяленняў і, адпаведна, падліку. Да прыкладу, у спісе паказаны чатыры вёскі пад назовам Студзёнка. Размешчаных дзе? Або ў базе паведамляецца пра вёску Люцец і Люцецкі пасёлак. Але на ваеннай тапаграфічнай карце РККА 1936 г. паказаны тры найбліжэйшых адно ад аднаго пасялення пад назвай Люцец (фрагмент карты прыводзіцца).

Падчас наступнай дэталізацыі і паглыбленага даследавання не выключана карэкціроўка і гэтых дадзеных. Аднак паўтары яшчэ раз. На сённяшні дзень лічба 130 найболей аб’ектыўна і, галоўнае, роўна адлюстроўвае трагедыю сёл і вёсак Барысаўшчыны.

Аляксандр Бялябін,
гісторык-археграф ДУК “Барысаўская
цэнтральная раённая бібліятэка імя
І.Х.Калідузева”